

The Challenges of Criminalizing "Petty theft" Through the Law on Reducing the Penalty Imprisonment 2019

Hamed Chegini^{1*}

Seyed Sajjad Kazemi²

Abstract

The Law on Reduction of Penalty Imprisonment in 2019, with different goals, intended tolerances for the perpetrators of penal crimes such as theft, unaware that this amount of tolerance can have adverse effects in terms of social security. The announcement of petty theft for the first time, reducing the degree of punishment, expanding the powers of judges in the matter of reducing and converting the punishment of the perpetrators, removing the criminal description of the crime of petty theft and developing favorable institutions are among the most important challenges of the reduction law regarding the crime of theft. Although the flexibility of the criminal system against petty crimes and random criminals can be a defensible approach, the situation created by the reduction law to deal with the crime of petty theft is very traumatic and its correction is inevitable.

Keywords: *Crime, Theft, Imprisonment, Punishment, Forgivable.*

1.Introduction

The Law on Reduction of Imprisonment Punishment approved in 2019 has made important changes in the field of crimes punishable by Ta'zir and the way of determining the punishment for them, and the scope of these changes has affected the widespread way of punishing the crime of theft. What provisions or facilities this law has provided in relation to the crime of theft, which at least theoretically has been introduced as the factor (or at least one of the most important factors) of the increase in theft in the society, requires an independent

¹ - Assistant Professor, Law Department, Malayer University, Malayer, Iran.

² - Associate Professor, Law Department, Malayer University, Malayer, Iran,

research or study. This issue, along with the fact that the reduction law was approved in 2019, and so far not much research has been done on the dimensions and aspects of this law and its relationship with the crime of theft, can show the necessity of conducting and innovation of the current research. The aim of the current research is to analyze the law on reducing the punishment of penal servitude approved in 2019 in relation to theft, especially petty theft, and the position of this law in punishing the crime of theft. Did he mean the crime of theft, especially petty theft? And in the second place, what harms and challenges have these measures faced and what effects will it have on the punishment and dealing with petty theft in the society?

2.Methodology

By adopting a critical approach and using descriptive and analytical methods and library tools, this research seeks to find an answer or answers to the above questions, and in carrying out this mission, it is necessary to provide a brief explanation about the scope of the research from two perspectives; First, explaining the legal scope of the concept of "petty theft" and then examining the objectives of the approval and the contents of the Law on Reduction of Taziri Imprisonment approved in 2019 in a brief way.

3.Results and discussion

The Law on Reduction of Penalty Imprisonment approved in 2019, with the set of predictions and measures that it contains in the direction of decriminalization (contrary to the title of the law which only refers to imprisonment) in the crimes subject to Tazeer, faces serious challenges in terms of justifying deterrence of punishment. This issue and the high volume of these crimes and their lack of control will cause the public order of the society to be seriously damaged and we will witness the decline of the effectiveness of criminal laws regarding this category of petty theft. Measures such as the inclusion of four petty thefts in the number of punishable crimes, reducing the degree of punishment for petty theft, increasing the possibility of reducing and converting the punishment, as well as benefiting from favorable institutions for the perpetrators of petty theft, can be considered the most important changes of the Law on the Reduction of Petty Theft approved in 2019. brought This amount of tolerance and tolerance in punishing criminals may not cause a big problem for the perpetrators of some minor crimes such as insult, defamation or even destruction, because we are less likely to face the phenomenon of "professional criminals" in such crimes, and therefore reducing and converting their punishment can It can even provide some criminological goals, but regarding petty theft, it can cause an increase in theft.

4. Conclusion

The most important legislative solution to overcome the existing problems is to amend the law in such a way that, first, the beginning of petty theft is re-defined as a punishment and the perpetrators of petty theft are punished according to their behavior. Second, the arbitrary forgiveness of petty crimes, which also includes petty theft, is another important challenge that deserves attention. Although the increase of expungement crimes in line with restorative justice programs can be defensible, but the legislator, by placing a note, half the punishment determined for all expungement crimes, regardless of the subject matter, the importance and deterrent power of the punishments, which are determined based on the principle of proportionality between the severity of the crime and the type and amount of the punishment. It cannot be considered acceptable to reduce what has been done, therefore the principle of proportionality has been violated and deserves to be corrected. Third, with the process that the legislator has taken in the law on reducing the punishment of penal servitude in order to reduce the punishment of imprisonment and turn it into alternative punishments, the most important example of such punishments is a fine, among the general crimes, petty theft has the most negative effects. It comes with; Because this method adopted by the legislator has caused petty thefts due to the fact that they are generally forgivable and their punishment has been reduced by half (in the implementation of the supplementary note to Article 37 of the Criminal Code) and also with the powers that the judicial authority has in order to benefit the perpetrators. It has the qualities of a judicial abbreviation, in practice, it causes the general punishment of the perpetrators of petty theft to be very short-term imprisonment or actually to be turned into a fine.

5. Selection of References

- Ahmadzadeh, Rasool and, Tam, Mojtaba (2019), **Considerations on the Law on Reducing Ta'ziri Imprisonment Punishment**, 2nd Edition, Tehran: Judiciary Press and Publications Center.
- Rostami, Hadi, Barzegar, Mehri (1401), "Minimalism in the Law on Reduction of Imprisonment Punishment (1399) and the Challenges Facing It" **Journal of Criminal Law**, No. 25, pp. 75-97. **{In Persian}**
- Roustaie, Mehrangiz and Rahmanian, Hamed (1400), "Civilization of Criminal Law in the Light of the Law on Reduction of Imprisonment", **Journal of Justice**, Volume 85, Number 113, pp. 161-184. **{In Persian}**
- Kazemi, Seyyed Sajjad (1400), **Criminal Procedure Code**, second edition, Tehran: Majd Publications. **{In Persian}**

- Yousefi, Hassan and Javan Jafari, Abdolreza (1400), the philosophy of intimidation in the crucible of empirical criticism, **the scientific quarterly of perspectives on judicial law**, volume 26, no. 93, pp. 21-45. {In Persian}
- Newburn, Tim. Neyroud, Peter (2017). **Dictionary of Policing**, Routledge.
- Muhammad, Awad (No date), “Studies in Islamic Criminal Jurisprudence, Alexandria”: **Dār al-Maṭbū‘āt al-Jāmi‘iyah**. [In Arabic].
- Najafi, Mohammad Hassan (1404), **Jawahir al-Kalam**, vol. 41, seventh edition, Beirut: Dar Al-Ihya Al-torath Al-Arabi. [In Arabic].
- Peters, Ruud (2001), “The reintroduction of Islamic criminal law in Northern Nigeria”, Lagos: European Commission.
- Solomon, Yasser Arif (2015), “the Adultery crime punishable by had in light of the Judicial decisions of the Abu Dhabi Supreme Court and the Federal Supreme Court”, **Abu Dhabi: Judicial Department**. [In Arabic].
- Weimann, Gunnar J. (2010), **Islamic Criminal Law in Northern Nigeria: Politics, Religion, Judicial Practice**, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Youssef, Yassin Omar (1996), “The general theory of the Sudanese criminal law for the year 1991”, **Beirut: Dar Al Hilal Publishing House**. [In Arabic].

Citation:

Chegini, H & Kazemi, S.S (2023), “The Challenges of Criminalizing "Petty theft" Through the Law on Reducing the Penalty Imprisonment 2019”, **Criminal Law Research**, 14(27), pp. 7-31. DOI:10.22124/jol.2023.22868.2319

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

چالش‌های کیفر گذاری «سرقت خرد» از رهگذر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹

حامد چگینی^۱

سید سجاد کاظمی^۲

چکیده

قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹ با اهدافی متفاوت ارفاقاتی را برای مرتکبان جرائم تعزیری از قبیل سرقت منظور داشته غافل از اینکه این حجم از تساهل می‌تواند آثار نامطلوبی در بعد امنیت اجتماعی به بار آورد. قابل گذشت اعلام شدن سرقت‌های خرد برای نخستین بار، کاهش درجه مجازات تعزیری، گسترش اختیارات قضات در امر تخفیف و تبدیل کیفر مرتکبان، برداشتن وصف جزایی شروع به جرم سرقت خرد و توسعه نهادهای مساعد، از مهم‌ترین چالش‌های قانون کاهش در خصوص جرم سرقت است. این حجم از مدارا در برابر سارقان نه تنها پیشگیری کیفری از جرم سرقت را دشوار می‌سازد، به‌نوعی رویکرد تشویقی نیز داشته و جسارت مرتکبان را دوچندان خواهد ساخت. انعطاف‌پذیری نظام کیفری در برابر جرائم خرد و مجرمان اتفاقی اگرچه می‌تواند رویکرد قابل دفاعی باشد اما وضعیت ساخته‌شده توسط قانون کاهش مجازات حبس تعزیری برای مقابله با جرم سرقت خرد بسیار آسیب‌زا بوده و اصلاح آن اجتناب‌ناپذیر است.

واژگان کلیدی: جرم، سرقت، حبس، کیفرگذاری، قابل گذشت.

✉ hch.chegini@yahoo.com

۱. استادیار گروه حقوق، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشیار گروه حقوق، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران.

مقدمه

قانون‌گذار ایرانی طی سال‌ها و دهه‌های گذشته در قالب قوانین کیفری تأکید زیادی بر به‌کارگیری کیفر حبس داشته به نحوی در یکی از آخرین قوانین کیفری موجود خود در زمینه کیفرگذاری بزه‌ها یعنی کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵، از میان ۲۲۸ مورد تعیین مجازات، ۲۱۳ مورد آن اختصاص به کیفر حبس داشته است (غلامی و افضلیان، ۱۳۸۹: ۱۴۱). این تأکید سیاست تقنینی بر سزاگرایی افزایش جمعیت زندانیان و به‌تبع آن افزایش هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی را به دنبال داشته است. این افزایش جمعیت کیفری در کنار ناکارآمدی کیفر حبس در اصلاح و آماده‌سازی مجرمان برای بازگشت به جامعه موجب گردیده که در قانون مجازات اسلامی و اخیراً در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹، اصلاحات گسترده‌ای در راستای کیفرزدایی و حبس زدایی اتخاذ گردد. در مقدمه پیش‌نویسی که برای قانون کاهش حبس تعزیری تهیه گردیده بود، با صراحت به موضوع فوق اشاره و هدف از پیشنهاد این طرح، «ضرورت بازنگری در مجازات‌ها و تقلیل جمعیت کنونی زندانیان و صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی...» معرفی شده است.

قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ تغییرات مهمی در حوزه جرائم مستوجب تعزیر و نحوه تعیین کیفر برای آن‌ها ایجاد کرده است و دامنه این تغییرات به نحوه گسترده‌ای کیفردهی جرم سرقت را متأثر ساخته است. از طرف دیگر، رایج‌ترین جرم مالی در وضعیت فعلی جامعه ایران جرم سرقت است و در یکی دو سال اخیر افزایش موارد سرقت به‌ویژه سرقت‌های خرد^۲ نگرانی‌های فراوانی را از طرفی در میان شهروندان و از طرف دیگر کنشگران عدالت کیفری ایجاد کرده و دلایلی نیز برای این مسئله عنوان شده است. از عوامل سنتی که برای افزایش سرقت مطرح می‌گردد مانند تورم و بیکاری (بخشی جغناپ و عباسی، ۱۴۰۰: ۱۱) تا دلایل قانونی که به‌تازگی در کلام برخی مقامات قضایی یا انتظامی جاری شده است^۳. درباره قسمت اخیر، بنا بر نظر برخی کنشگران قضایی و انتظامی، قانون کاهش حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ مهم‌ترین عامل افزایش

۱. در این پژوهش با هدف اختصارنویسی هر جا که عبارت «قانون کاهش» مورد استعمال واقع شده، منظور «قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹» است.

2. petty Theft

۳. به‌عنوان نمونه ن ک به؛ اظهارات دادستان کل کشور؛

<https://www.farsnews.ir/news/14001111000530/> اظهارات برخی حقوق‌دانان کیفری

<https://www.isna.ir/1400121814509/> اظهار نظر فرمانده انتظامی تهران

<https://www.isna.ir/1401060302442/>

موارد بروز سرقت علی‌الخصوص سرقت‌های خرد از قبیل کیف‌چاپی و جیب‌بری طی ماه‌ها و سال‌های اخیر معرفی شده است.

اینکه این قانون چه تمهیدات یا تسهیلاتی را در رابطه با جرم سرقت پیش‌بینی کرده که لااقل از بعد نظری به‌عنوان عامل (یا حداقل یکی از مهم‌ترین عوامل) افزایش سرقت در جامعه معرفی شده نیازمند یک پژوهش یا مطالعه مستقل است. این موضوع در کنار این مسئله که قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ بوده و تابه‌حال پژوهش‌چندانی درباره ابعاد و جوانب این قانون و ارتباط آن با جرم سرقت انجام نگرفته است می‌تواند ضرورت انجام و نوآوری پژوهش حاضر را نمایان سازد.

هدف از پژوهش حاضر آسیب‌شناسی قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ در ارتباط با سرقت به‌ویژه سرقت‌های خرد و موضع این قانون در کیفردهی جرم سرقت می‌باشد و پرسش یا پرسش‌هایی که این پژوهش درصدد پاسخگویی به آن‌هاست از این‌قرارند که قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ چه پیش‌بینی‌ها و تدابیری را در خصوص جرم سرقت به‌ویژه سرقت‌های خرد منظور داشته است؟ و در وهله دوم این تدابیر با چه آسیب‌ها و چالش‌هایی مواجه بوده و چه آثاری را در بعد عملی بر کیفردهی و مقابله با سرقت‌های خرد در جامعه به دنبال خواهد داشت؟

این پژوهش با اتخاذ رویکرد انتقادی و با روش توصیفی و تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای به دنبال یافتن پاسخ یا پاسخ‌هایی برای پرسش‌های فوق است و در انجام این رسالت، در بادی امر لازم است توضیح مختصری راجع به قلمرو پژوهش از دو منظر ارائه گردد؛ نخست، تبیین قلمرو قانونی مفهوم «سرقت خرد» و در ادامه، بررسی اهداف تصویب و محتویات قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹.

۱. از «سرقت خرد» تا قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹

در این گفتار در ابتدا مفهوم و قلمرو سرقت خرد مورد مطالعه واقع شده و در ادامه توضیحاتی راجع به مبانی و مقررات مندرج در قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ ارائه می‌گردد.

۱.۱. سرقت خرد؛ مفهوم و قلمرو

جرم سرقت در ماده ۲۶۷ ق.م.ا به‌صورت «ربودن مال متعلق به غیر» تعریف شده است. سرقت می‌تواند مستوجب کیفر حد یا تعزیر باشد. اگر سرقت جامع شرایط مقرر قانونی مندرج در ماده ۲۶۸ ق.م.ا بوده مستوجب حد و در غیر این صورت، مستوجب تعزیر خواهد بود. سرقت‌های مستوجب تعزیر در مواد ۶۵۱ الی ۶۶۷ ق.م.ا بخش تعزیرات مورد پیش‌بینی قانون‌گذار قرار گرفته‌اند. در خصوص تعیین مبنا و معیارهایی برای تقسیم‌بندی سرقت به سرقت خرد و سرقت

مشده در ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات بعدی معیار مشخصی تعیین نگردیده است. پاره‌ای نویسندگان در تشخیص جرائم خرد به موارد و معیارهایی از قبیل عدم شدت و خشن نبودن مجازات، نرخ بالای ارتکاب در جامعه و ارتباط با زندگی روزمره افراد، عدم آثار تبعی و کمتر بودن مرور زمان نسبت به سایر جرائم اشاره داشته و علاوه بر موارد فوق، مجازات این قبیل سرقت‌ها را قابل تعلیق دانسته که معمولاً سابقه‌ای از مرتکب در سجل قضایی وی نیز باقی نمی‌ماند. (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۲۰). در سایر کشورها نیز با معیارهای مختلف جرائم خرد از جرائم سنگین تفکیک شده اند. تفکیک این جرائم در نظام کیفری انگلستان به نحوی است که با توجه به نوع دادرسی جرائم به اقسام جرائم قابل بازداشت^۱ و غیرقابل بازداشت^۲ تقسیم شده‌اند (Newburn and Neyroud, 2017: 6). جرائم قابل بازداشت جرائمی هستند مرتکب آن‌ها را می‌توان بدون برگ جلب توقیف کرد و این قبیل جرائم را مصادق جرائم شدید می‌دانند. در نظام کیفری فرانسه، قانون، معیار تفکیک کلیه جرائم بوده و بنابر ماده ۱-۱۱۱ قانون مجازات این کشور، جرائم جزایی بر حسب شدت به جنایت، جنحه و خلاف تقسیم شده‌اند. لذا این شدت جرم است که نوع جرم را از نظر جرم خرد یا شدید بودن مشخص می‌کند (Brown, 2013: 22).

اما در شرایط فعلی تعیین معیاری برای تشخیص جرائم خرد در حقوق کیفری ایران امری پیچیده و دشوار است؛ در نظام کیفری ایران تا قبل از انقلاب، تفکیک جرائم خرد از شدید به نسبت زمان حاضر آسان‌تر بود، چرا که جرائم به سه دسته جنایت، جنحه و خلاف تقسیم می‌شدند و جرائمی که در طبقه «خلاف» قرار می‌گرفتند طبیعتاً از جرائم خرد محسوب می‌شدند. لیکن بعد از انقلاب تقسیم‌بندی فوق به کناری نهاده شد و جرائم با توجه به مبنای شرعی وضع آنها به حدود، قصاص، دیات و تعزیرات (و بازدارنده) تقسیم گردیدند که هرکدام از این گروه‌ها شامل مجازات‌های مختلف با درجات متفاوت است. در حدود، دیات و قصاص، ارزش‌هایی که مبنای جرم‌انگاری قرار گرفته‌اند، مانع از این هستند که جرائم مستوجب این قبیل کیفرها را «جرم خرد» تلقی کنیم؛ اما در شرایط فعلی و باوجود تمامی ابهامات موجود، یکی از راه‌های تشخیص جرائم خرد در حقوق ایران که برای تفکیک این جرائم از جرائم شدید مناسب تلقی می‌شود، توجه به میزان مجازات تعیین شده از سوی قانون‌گذار است. لذا در خصوص جرم سرقت‌های تعزیری مبنای جرم خرد، میزان حبس و جزای نقدی است به نحوی که آن دسته از جرائمی که مجازات آن‌ها حبس کوتاه‌مدت و یا جزای نقدی باشد، مورد از مصادیق سرقت خرد محسوب می‌شود (نوروزی، جوانمرد، ۱۳۸۸: ۱۳۱).

1. Arrestable Offences

2. Non Arrestable Offences

در ارائه معیار دیگر در تشخیص سرقت خرد از سرقت شدید می‌توان چنین بیان نمود، سرقتی که مقرون به یک یا چند عامل از عوامل تشدید مجازات باشد از انواع سرقت مشدد محسوب خواهد شد که عوامل تشدید مجازات در فصل سرقت در ق.م.ا بیان شده است و مواردی مثل سرقت در شب، سرقت مسلحانه، بالا رفتن از دیوار، شکستن حرز، سرقت همراه با آزار یا تهدید و ... از عوامل تشدید مجازات در سرقت محسوب می‌شوند و سرقتی که از عوامل تشدید مجازات برخوردار نباشد مشمول سرقت خرد خواهد بود. در دسته اول سرقت‌هایی مانند سرقت مقرون به پنج شرط (۶۵۱)، سرقت مقرون به آزار (۶۵۲)، راهزنی (۶۵۳)، سرقت بیش از یک نفر در شب (۶۵۴) و سرقت در مناطق حادثه‌دیده (۶۵۸) جای می‌گیرند؛ اما در دسته دوم یعنی سرقت‌های خرد مواردی مانند، سرقت مقرون به یکی از شرایط مقرر (۶۵۶)، کیف زنی یا جیب‌بری (۶۵۷)، سرقت ساده (۶۶۱)، ربودنی که سرقت نیست (۶۶۵) قرار دارند.

سرقت به‌ویژه سرقت‌های خرد ذکر شده در بالا، در شمار سهل‌ترین و راحت‌ترین جرم‌ها از نظر شیوه و طریقه ارتکاب است. صرف‌نظر از سرقت‌های برنامه‌ریزی‌شده و با تصمیم قبلی، هرکسی می‌تواند بدون ابزار یا وسایل خاصی یا بدون هرگونه برنامه‌ریزی و نقشه قبلی مبادرت به ربودن مال دیگری از قبیل خودروی روشن یا کیف متعلق به دیگری نموده یا بدون هرگونه تصمیم قبلی وسیله یا کالایی را از جلوی مغازه یا حیاط فرد دیگری ربایش کند. مهم‌ترین مصادیق سرقت‌های خرد که رایج‌ترین در میان انواع مختلف سرقت نیز می‌باشند جیب‌بری، کیف‌قاپی و سرقت خودرو یا لوازم داخل آن است. متأسفانه این قسم سرقت‌ها براساس آمارهای موجود بسیار رایج بوده و دائماً آمار ارتکاب آن‌ها تصاعدی می‌باشد. ظهور گوشی‌های هوشمند و استفاده فراوان شهروندان از این وسایل ارتباطی در اماکن عمومی در کنار ارزش اقتصادی بالای این وسایل ارتباط جمعی و همچنین سهولت ربایش، طی سال‌های اخیر پدیده «موبایل قاپی» نیز روندی افزایشی و رو به گسترش داشته و درصد مهمی از سرقت‌های خرد گزارش شده به موضوع ربایش تلفن همراه شهروندان به‌ویژه زنان (نبوی رستاقی و بیات، ۱۳۹۸: ۱۷۱) هنگام مکالمه یا از جیب یا کیف ایشان اختصاص دارد.^۱

مسئله مهم دیگر در سرقت خرد، مرتکبان این جرم می‌باشند؛ در پژوهش‌های مختلف انجام شده پیرامون مصادیق سرقت خرد از قبیل، جیب‌بری، کیف‌قاپی یا حتی سرقت‌های غیرمشدد از منازل و فروشگاه‌ها اثبات شده که اکثر مرتکبان دارای سوابق کیفری متعدد در حوزه سرقت و به اصطلاح

۱. اداره حقوقی قوه قضائیه نیز در نظریه مشورتی ۷/۹۸/۱۵۹۴ مورخ ۹۸/۰۴/۱۱ ربودن گوشی تلفن همراه را مشمول ماده ۶۵۷ دانسته و با توجه به مصداق عبارت «و امثال آن» در ماده ۶۵۷ موبایل قاپی را مشمول مجازات مندرج در ماده مذکور دانسته است.

سابقه‌دار می‌باشند (همان: ۱۵۱ و رستاقی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۲۵). البته سابقه‌دار یا حرفه‌ای بودن به معنای داشتن «سوء پیشینه کیفری» یا «محکومیت کیفری مؤثر» مندرج در ماده ۲۵ ق.م.ا نیست. به دیگر سخن با توجه به خرد بودن سرقت‌های انجام‌شده، عموم مرتکبان این قبیل سرقت‌ها باوجود اینکه شناسنامه‌دار و حرفه‌ای بوده و به‌نوعی شغل روزمره ایشان به سرقت اختصاص دارد اما لزوماً به معنای آن نیست که ایشان دارای محکومیت کیفر مؤثر می‌باشند چراکه برای این نوع محکومیت اولاً می‌بایست یکی از جرائم مندرج در بندهای ماده ۲۵ ق.م.ا ارتکاب یابد و ثانیاً حتی در صورت ارتکاب جرم مطابق با یکی از این بندها، مدت‌زمان‌های مندرج در ماده سپری نشده باشد. در صورت سپری شدن مدت‌زمان‌های کوتاه مندرج در این ماده، محکومیت کیفری از پیشینه فرد پاک شده و وی فاقد سوء پیشینه کیفری قلمداد خواهد شد.^۱

نرخ بالای سرقت‌های خرد در جامعه، باوجود ارزش اقتصادی پایین اموال ربوده‌شده و به‌تبع آن زیان‌های ناچیز وارده به بزه دیدگان سطح بالایی از نارضایتی را در جامعه به دنبال دارد. سرقت‌های خرد در کوچه و خیابان سبب برهم زدن نظم جامعه، حس بی‌اعتمادی، ترس و ناامنی در افکار عمومی خواهد شد. این نوع سرقت‌ها تعداد زیادی از اقشار اجتماعی را در برمی‌گیرد. در این شرایط، پلیس هم چندان نمی‌تواند برخورد کند، چون خیلی گسترده‌تر از شرایطی است که یک جرم سازمان‌یافته ممکن است به بار آورد (کمربگی و درویشی، ۱۳۹۸: ۷۰). بنابراین نبود واکنش کیفری مناسب به این قبیل سرقت‌ها می‌تواند بازدارندگی کیفری اعم از خاص و عام را با خطر جدی مواجه ساخته و در کنار آن، احساس امنیت و آسایش خاطر را در نگاه شهروندان دچار مخاطره فراوان سازد. ناتوانی در مهار پدیده سرقت‌های خرد که به‌صورت روزافزون در حال افزایش است، احساس ناامنی فزاینده‌ای را در میان شهروندان رقم زده و دیوار بی‌اعتمادی بلندی را میان مردم و دستگاه عدالت کیفری و کنشگران آن به وجود می‌آورد و به‌خصوص افکار عمومی را نیز در خصوص عملکرد پلیس خدشه‌دار می‌سازد (همان: ۷۱).

۲.۱. قانون کاهش حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹؛ مبانی و محتوی

برای سالیان متمادی نظام‌های حقوقی متأثر از نظریه‌هایی مانند اندیشه سزاگرایی، کیفر جایگاه رفیعی در میان مجموعه راهکارهای مقابله با بزهکاری در جامعه داشت. در این رویکرد، کیفر به اعتبار هراسی که در عموم افراد جامعه پدید می‌آورد (رایجیان اصلی و میرمجیدی، ۱۳۹۰: ۳۴) در ایشان بازدارندگی (اعم از عام و خاص) ایجاد کرده و از این طریق مانع انتشار بزه در جامعه می‌گردد؛ اما در اوایل سده بیستم میلادی، متأثر از برخی اندیشه‌ها و پژوهش‌های جدیدتر سبب

۱. اهمیت این موضوع را در قسمت‌های بعدی پژوهش مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

شدند که نظام‌های حقوقی به سمت اصلاح و درمان متمایل شده و بازسازی مجدد مجرم و اعاده وی به جامعه بر لزوم کیفردهی مجرمین و ضرورت مجازات آن‌ها سایه انداخت. در اواخر قرن بیستم برخی اشخاص از قبیل رابرت مارتینسون^۱ در سال ۱۹۷۴ ارزیابی خود از اثربخشی برنامه‌های بازپروری را منتشر کرده و نتیجه گرفت که «این برنامه‌ها اثربخشی لازم را نداشتند» (Martinson, 1976: 107) و عبارت «هیچ چیز مؤثر نیست» تبدیل به عبارتی فراگیر، پر ارجاع و بالاتر از آن، حکمتی جرم‌شناسانه شد (الله‌وردی میگونی، ۱۳۹۹: ۳۰۲). برخلاف برخی نویسندگان که همچنان اصرار بر ادامه حضور این اندیشه و لزوم به‌کارگیری آن دارند (کونانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۸۷)، در میدان عمل و باوجود گذشت چند دهه، اندیشه اصلاح و درمان و تسامح در کیفر دادن مرتکبان با موفقیتی مواجه نشد و افزایش آمار جرائم و بروز بحران‌های اجتماعی و امنیتی کشورها را به سمت اندیشه‌های سزاگرایانه قبلی و بازگرداندن نظام کیفرهای رسمی در قالب برخی اندیشه‌ها از قبیل عدالت استحقاقی^۲ سوق داد. عدالت استحقاقی به معنی سزاواری بزهکار به تحمل کیفر با این مبنا دنبال می‌گردد که «عدالت وقتی محقق می‌شود که بزهکار به سزای عمل ارتكابی خود برسد و این سزا درواقع کیفر استحقاقی اوست» (رایجیان اصلی و مجیدی، ۱۳۹۰: ۳۵). لذا امروزه مکتب‌های طرفدار سزاگرایی مانند نظریه کلاسیک با عناوین جدیدی از قبیل «نئوکلاسیسیسم بازاندیشی شده»^۳ و ... سر برآورده و دوباره طرفداران فراوانی را در میان نظام‌های حقوقی پیدا کرده است.

مطابق این دیدگاه‌ها امروزه در دنیا، اولاً، انسان دارای اراده آزاد بوده و موجودی متعقل و حسابگر به شمار می‌آید که فایده و زیان جرم (به‌ویژه در جرائم مالی) برای وی بسیار مهم است لذا چون اغلب آزادانه دست به ارتکاب جرم می‌زند، از نظر اخلاقی مسئول انگاشته شده و سزاوار کیفر است. ثانیاً، تشدید سیاست جنایی در برابر بزه و بزهکاری یکی از اشتراکات کشورها به‌ویژه کشورهای غربی در دهه‌های اخیر است البته اصول مجازات‌ها متحول شده و برخلاف گذشته تأکید زیادی بر اصل تناسب و اصل قطعیت کیفرها می‌شود. ثالثاً، استقبال از کیفر سالب آزادی یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم تحولات کیفری موجود است به‌نحوی که کشورها مجدداً متمایل به استفاده از کیفر حبس برای جرم‌های مختلف به‌ویژه جرائم مالی شده و استفاده از این کیفر طی سالیان اخیر در عمده کشورهای دنیا افزایش چشمگیری یافته است. به‌طوری که تأکید بر مقابله با جرائم خرد و انجام اقدامات شدید پلیسی در خصوص این جرائم در برخی کشورها رویکرد جدیدی در سیاست جنایی مطرح کرده که مقابله و کنترل شدید جرائم خرد را راهی برای پیشگیری از جرائم مهم‌تر

1. Robert Martinson

2. Just Deserts

3. Reconsidered Neoclassicism

می‌دانند (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۱۰۵). این تغییر به نحوی بوده که از رهگذر مقوله‌هایی نظیر ترس از جرم یا شکست نظریه اصلاح و درمان به همراه تغییرات کمی و کیفی بزه‌کاری سبب گردید تا عدالت کیفری به‌عنوان مهم‌ترین زرادخانه حفظ نظم و حیات جامعه انسانی با چشم‌اندازی دگرگون به مقابله با پدیده جنایی بپردازد (جعفریان سوته، ۱۳۹۴: ۳۸). این مهم باعث گردید که نظام‌های حقوقی به سمت وسوی امنیتی کردن نظام کیفری گام برداشته و گفتمان‌های نوینی نظیر جنگ علیه جرم شکل گیرد (نجفی و رضوانی، ۱۳۹۴: ۱۱) که معتقدند اقدامات جرم‌شناسانه اصلاحی و بالینی نمی‌تواند در جهت رفع علل اصلی بزه مؤثر باشند لذا شاهد ورود مفهوم حقوق کیفری دشمن هستیم؛ اما باوجود تحولات فوق و بدون توجه به تجربیات ناموفقی که دنیا در خصوص اعمال انواع سیاست‌های مبتنی بر کیفرزدایی و حبس زدایی پشت سر نهاده (Melossi, 2008: 205) و حتی برخی جوامع بر این اعتقادند که مجرمان افرادی هستند که شایسته دلسوزی و همدردی نیستند (Duff and Garland, 1994: 2)، قانون‌گذار ایرانی از سال ۱۳۹۲ و با تصویب قانون مجازات اسلامی، اشتیاق بسیاری را بر به‌کارگیری سیاست کیفرزدایی و حبس زدایی از خود نشان داده و مجموعه‌ای از تأسیس‌ها و پیش‌بینی‌ها را در این راستا در ق.م.ا، ق.آ.د.ک و به‌تازگی در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ بکار بسته است.

در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ تحولات مهمی در راستای اتخاذ سیاست تساهل و تسامح در برابر مرتکبان جرائم اتفاق افتاده است؛ افزایش گسترده نقش و اثرگذاری شاکی در جریان عدالت کیفری یکی از مهم‌ترین تغییرات قانون کاهش است. شاکی در قانون کاهش آن‌چنان موقعیت ممتازی یافته که برخی نویسندگان از این قانون به‌عنوان آغازی برای جریان بزرگ «مدنی‌سازی حقوق کیفری» یاد کرده‌اند (روستایی و رحمانیان، ۱۴۰۰: ۶۲). افزایش تعداد جرائم قابل‌گذشت، تأثیر شاکی در ماهیت جرائم، منوط کردن بقا یا لغو مجازات‌های تکمیلی و تبعی به گذشت شاکی و حتی اثرگذاری شاکی در تعیین صلاحیت و حدود اختیارات مرجع رسیدگی‌کننده (همان: ۱۶۱) را در این راستا می‌توان نام برد.

علاوه بر موضوع نقش شاکی، در قانون کاهش، اتفاقات مهم دیگری نیز در حوزه کیفرهای تعزیری ایجاد شده است؛ تغییر در درجه‌بندی کیفرهای تعزیری و تقلیل کیفرها (به نصف و حتی کمتر)، افزایش قلمرو مجازات‌های جایگزین حبس، توسعه شمول نهاد نیمه آزادی و نظارت الکترونیکی به جرائم مستوجب تعزیر درجه دو تا چهار، توسعه قلمرو نهاد تعلیق اجرای مجازات در برخی جرائم و لغو مجازات حبس ابد از جرائم غیر حدی و تبدیل آن به حبس درجه یک و... همه این تدابیر در راستای کاهش جمعیت کیفری زندانیان و رویکرد کیفرزدایی قانون‌گذار اتخاذ شده است.

البته این قانون در اصلاحات بنیادینی که ایجاد کرده بیشتر از آنکه از مبانی جرم‌شناسانه مبتنی بر اندیشه‌های اصلاح و درمان بهره گرفته باشد عمدتاً «از روی ناچاری به خاطر ازدحام زندان‌ها و افزایش هزینه‌های نگهداری زندانیان که مدیریت زندان‌ها را با بحران روبرو ساخته متأثر بوده است» (رستمی و برزگر، ۱۴۰۱: ۷۶). سیاست تقنینی کشور ما که در آخرین اراده قانون‌گذار نیز به‌خوبی خود را نشان می‌دهد زمانی به سمت اصلاح و درمان و استفاده حداکثری از روش‌های حبس زدایی و کیفرزدایی روی خوش نشان داده که دیگر نظام‌های حقوقی با تعدیل این سیاست، چند سالی است که حرکت شتابانی را به سمت استفاده از سیاست‌های سخت‌گیرانه‌تر کیفری آغاز و دنبال کرده‌اند. البته توضیحات فوق به معنای نفی کامل سیاست‌های اصلاحی یا استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس نیست. درواقع همچنان بسیاری از نهادهای تعدیل‌کننده مانند انواع کیفرهای جایگزین حبس و روش‌های قضازدایی در میان کشورها رایج و مورد استفاده بوده اما دیگر و برخلاف گذشته این روش‌ها و سیاست‌های اصلاحی رویکرد و مبنای اصلی مقابله با بزه و بزهکاری را تشکیل نمی‌دهند بلکه استفاده از آن‌ها تابع شرایط و ضوابط دشوارتری (در مقایسه با قبل) شده است.

۲. رویکرد قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ به «سرقت خرد»

در این قسمت در راستای ارزیابی و نقد رویکرد قانون‌گذار در قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ به نحوه مقابله کیفری با سرقت‌های خرد به بیان مهم‌ترین جلوه‌های اثرگذار مندرج در این قانون پرداخته می‌شود.

۱.۲. قابل‌گذشت اعلام شدن سرقت‌های خرد

قانون‌گذار در اقدامی شتاب‌زده و قابل انتقاد در سال ۱۳۹۹ اقدام به تصویب قانون کاهش نمود و به تبع آن شمار جرائم قابل‌گذشت افزایش بی‌سابقه‌ای در نظام کیفری ایران پیدا کرد. گستره این انتقادات حتی در متن دادنامه‌های صادره محاکم نیز رسوخ پیدا کرده و بدان اشاره گردیده است.^۱ گستره این جرائم قابل‌گذشت تا جایی است که برخی از جرائم چون کلاهبرداری، انتقال مال غیر (هر دو تا مبلغ یکصد میلیون تومان) و جعل که سابق بر این جزء حساس‌ترین جرائم در نظام کیفری ایران محسوب می‌شد را نیز مشمول شود. در موضوع سرقت تا قبل از قانون کاهش، هیچ‌کدام از جرائم مندرج در فصل بیست و یکم ق.م.ا (موضوع سرقت و ربودن مال غیر)

۱. به عنوان نمونه ن.ک به دادنامه شماره ۸۶۲۰۰۸۶۷۴۴۹۷۵۰۹۹۷۴۴۹۷۵۰ مورخ ۱۳۹۹/۴/۸ شعبه ۱۰۳ دادگاه کیفری دو شهر سلماس و دادنامه شماره ۳۷۷۳۱۱۵۷/۹۹۰۵۸۳۷۷۳۱۱۵۷ صادره از شعبه ۱۰۷ کیفری دو بجنورد.

قابل گذشت محسوب نمی‌شدند؛ اما در این قانون، بنابر ماده ۱۱، جرائم موضوع چهار ماده ۶۵۶ (سرقت دارای یکی از شرایط خاص)، ۶۵۷ (کیف بری و جیب‌زنی)، ۶۶۱ (سرقت ساده) و ۶۶۵ (ربايشی که سرقت نیست) قابل گذشت اعلام شده‌اند. برای قابل گذشت بودن این چهار نوع سرقت دو شرط نیز در متن ماده مقرر شده است؛ اول، ارزش مال مورد سرقت بیش از دویست میلیون (۲۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال نباشد و دوم، سارق فاقد سابقه مؤثر کیفری باشد.

موضوع قابل گذشت اعلام شدن سرقت‌های چهارگانه فوق از اهمیت بالایی برخوردار بوده و آثار مهمی را می‌تواند به دنبال داشته باشد. در ابتدا باید گفت چهار نوع سرقت ذکر شده حجم زیادی از پرونده‌های مرتبط با سرقت را به خود اختصاص می‌دهند به نحوی که براساس برخی پژوهش‌ها شمار سرقت‌های جزئی از قبیل جیب‌بری، دخل‌زنی و سرقت از منازل اکثر قریب به اتفاق سرقت‌ها را شامل می‌شود (کمریگی و درویشی، ۱۳۹۸: ۷۰)؛ بنابراین و از آنجایی که در غالب موارد سرقت‌های موضوع این مواد چهارگانه، ارزش اقتصادی اموال ربوده شده کمتر از بیست میلیون تومان می‌باشد لذا این شرط نمی‌تواند مانع چندانی بر قابل گذشت شدن جرائم نام‌برده داشته باشد. به علاوه سقف مبلغ ذکر شده برای قابل گذشت شدن سرقت می‌بایست مبنای محاسبه برای اموال ربوده شده هر بزه دیده به صورت جداگانه محاسبه و ملاک ارزیابی قرار می‌گیرد نه مجموع اموال یافت شده از یک مرتکب که ممکن است حاصل سرقت‌های متعدد و قبلی وی نیز باشد. به عبارت بهتر، فردی که به ارتکاب چندین فقره سرقت دستگیر شده و برای وی پرونده‌ای تشکیل می‌گردد هر کدام از سرقت‌ها که ارزش مال ربوده شده توسط وی تا سقف بیست میلیون تومان باشد قابل گذشت بوده و تنها آن دسته مواردی که ارزش مال بزه دیده از این سقف تجاوز نماید غیر قابل گذشت اعلام خواهد شد. این گونه نیست که ارزش همه اموال ربوده شده تمام بزه دیدگان با هم جمع شده و آنگاه راجع به قابل گذشت یا غیر قابل گذشت بودن همه سرقت‌ها به صورت کلی اتخاذ تصمیم گردد.

شرط دوم مندرج در ماده ۱۱ قانون کاهش (فقدان سابقه کیفری مؤثر) نیز شرط چندان مهمی از جنبه عملی و کاربردی محسوب نمی‌گردد؛ توضیح اینکه براساس ماده ۲۵ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ سابقه کیفری مؤثر اولاً، تنها شامل محکومان برخی جرائم مهم مذکور در ماده از قبیل محکومان به مجازات سالب حبس یا حبس ابد، قطع عضو، قصاص عضو، شلاق حدی و حبس تعزیری تا درجه ۵ را شامل می‌شود و ثانیاً، مدتی که فرد دارای «سابقه کیفری مؤثر» شناخته می‌شود بسیار محدود و در حد ۲، ۳ و ۷ سال بوده و با گذشت این مدت، این محکومیت کیفری مؤثری از پیشینه کیفری مرتکب پاک خواهد شد. شرط نداشتن محکومیت کیفری مؤثر درباره سارقان خرد معمولاً فراهم است. درباره این سارقان اگرچه ممکن است موارد متعدد سابقه کیفری داشته باشند اما این سوابق کیفری از آنجایی که «محکومیت کیفری مؤثر» برابر با بندهای ماده ۲۵ ق.م.ا محسوب نمی‌گردد لذا

امکان بهره‌مندی از امتیاز قابل‌گذشت بودن سرقت را خواهند داشت. این قبیل سارقان حتی اگر مرتکب سرقت‌هایی شده که برای ایشان سابقه کیفری مؤثر به دنبال داشته باشد باز به خاطر محدود بودن مدتی که دارای این سابقه هستند (۲ یا ۳ سال)، با گذشت مدت کوتاهی مجدداً می‌توانند از این ارفاق مهم قانونی بهره‌مند گردند.

با قابل‌گذشت شدن سرقت‌های چهارگانه فوق‌الذکر، اولاً، بنابر تبصره ۱ ماده ۱۰۰ ق.م.ا تعقیب این جرائم جز با شکایت شاکی ممکن نخواهد بود و در صورت نبود شاکی، عدم شناسایی وی، در دسترس نبودن یا عدم تمایل وی به شکایت، امکان شروع به تعقیب کیفری وجود نخواهد داشت. عدم دسترسی به شاکی یا عدم شناسایی وی برای ارائه شکوائیه در پرونده‌های سرقت‌های خرد به کرات اتفاق افتاده و این موضوع به‌ویژه در نخستین ساعات دستگیری مرتکب از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا در صورت نبود بزه دیده برای تقدیم شکایت، مقام قضایی ناچار از آزاد ساختن مرتکب ولو با وصف محرز بودن اتهام وی خواهد بود. ثانیاً، ولو در صورت حضور و تقدیم شکایت از جانب شاکی، براساس ماده ۱۳ ق.آ.د.ک هر زمان از جریان دادرسی، شاکی گذشت نماید تعقیب موقوف شده و پرونده مختومه خواهد شد. این موضوع از این منظر می‌تواند چالش را بوده که عمده بزه دیدگان جرائم مالی به‌ویژه سرقت‌های خرد حوصله و تحمل طی کردن فرایند طولانی و پیر و خم قضایی تا لحظه اجرای حکم (و احیاناً رسیدن به مال خود) را نداشته و حاضرند در همان روزهای آغازین شروع تعقیب کیفری با دریافت مبالغی بسیار کمتر از ارزش واقعی مال به نیغما رفته خود، اعلام گذشت نمایند. مجموع دو عامل فوق می‌تواند موجبات عدم کیفردهی سزاورانه سارقان خرد موضوع مواد چهارگانه قابل‌گذشت اعلام‌شده را باعث شده و موجبات تجری و تشویق ایشان برای ارتکاب مجدد سرقت را فراهم آورد.

مطمنناً موارد ذکرشده در بالا در ارتباط با افزایش شمار سرقت‌های قابل‌گذشت مشکلات و چالش‌های فراوانی را برای مقام‌های تعقیب و تحقیق از قبیل دادستان، دادیار و بازپرس نیز ایجاد می‌کند زیرا حتی در مورد سارقانی که دستگیر شده و از ایشان اموال سرقتی متنوع و مختلفی نیز کشف گردیده است در بادی امر می‌بایست اقدام به تفکیک سرقت‌ها از یکدیگر نموده و دفعات سرقت را مشخص سازند، سپس اموال ربوده‌شده در هر سرقت معین را ارزش‌گذاری کرده که آیا ارزش آن بیشتر از بیست میلیون تومان است یا خیر و در ادامه ببینند آیا شکایتی صورت گرفته است یا خیر تا در انتها بتوانند صرفاً درباره قابل‌تعقیب بودن یا نبودن مرتکب تصمیم‌گیری نمایند. ملاحظه می‌شود که انجام همه این کارها و اقدامات در یک بازه زمانی محدود (حداکثر ۲۴ ساعت) که ایشان مطابق ق.آ.د.ک می‌توانند متهمی را بدون تفهیم اتهام در اختیار داشته باشند بسیار طاقت‌فرسا و بسیاری از موارد غیرممکن بوده و لذا تمایل مقام‌های قضایی برای رهاسازی مرتکب و

عدم استمرار جریان رسیدگی به اتهامات او با توجه به تبعاتی که از نظر قانونی و انتظامی حتی ممکن است گریبان این مقام را بگیرد افزایش خواهد یافت. لذا سارق آزاد شده و حتی اموال کشف شده نیز به وی بازگردانده می شود زیرا مال منقول بوده و در این اموال قانون مدنی و قاعده ید، تصرف را به عنوان اماره مالکیت قرار داده تا زمانی که خلاف آن اثبات نشده است.

موضوع جالب توجه این است که با وجود آنکه مطابق قانون کاهش سرقت های چهارگانه قابل گذشت اعلام شده اند اما مداخله کردن در این اموال مسروقه (ماده ۶۶۲ ق.م.ا) همچنان جرمی غیرقابل گذشت محسوب می شود؛ بنابراین کسی که مال مسروقه ای را خریداری کرده علاوه بر اینکه جرمش غیرقابل گذشت است مجازات بیشتری را از خود سارق متحمل خواهد شد؛ زیرا با قابل گذشت اعلام شدن این سرقت های چهارگانه، برابر تبصره ماده ۱۱ قانون کاهش، حداقل و حداکثر مجازات های این جرائم به نصف کاهش خواهد یافت (جعفرزاده، علیزاده و جان نثار کهنه شهری، ۱۴۰۱: ۲۰). پس حتی اگر سارق موفق به تحصیل رضایت بزه دیده نیز نشود وی مجازات اندکی را که می تواند در قالب یک جزای نقدی یا جایگزین حبس باشد را نیز تحمل نماید اما خریدار اموالی که این سارق ربوده است به مجازات شش ماه تا سه سال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. این موضوع تناقض در امر قانون گذاری کیفری بوده و قابل انتقاد است.

۲.۲. کاهش درجه کیفر تعزیری سرقت خرد

قانون کاهش مجازات حبس تعزیری همان گونه که از نام آن پیداست باهدف کاهش استفاده از کیفر حبس تدوین و تصویب شده است اما علاوه بر کیفر حبس، دیگر کیفرهای تعزیری از قبیل شلاق یا انفصال نیز در این قانون مورد اشاره قرار گرفته و از آن متأثر شده اند. به عنوان مثال کیفر شلاق منظور شده برای مرتکبان توهین (ماده ۶۰۸) و افترا (۶۹۷) به جزای نقدی تبدیل شده است؛ بنابراین دامنه تقلیل کیفرها در این قانون محدود به کیفر حبس نشده و شامل دیگر کیفرهای تعزیری نیز شده است. درباره سرقت خرد نیز اتفاق مشابهی رخ داده است؛ بنابر ماده ۱۹ ق.م.ا کیفرهای تعزیری به هشت درجه تقسیم بندی شده اند و به موجب این ماده، کیفر سرقت موضوع مواد ۶۵۶ (سرقت دارای یکی از شرایط خاص) و ۶۵۷ (کیف بری و جیب زنی) درجه پنج تعزیری و مواد ۶۶۱ (سرقت ساده) و ۶۶۵ (ربایشی که سرقت نیست) درجه شش تعزیری محسوب می شود. جرم سرقت موضوع مواد چهارگانه اگر مبلغ آن زیر بیست میلیون تومان بوده باشد و مرتکب نیز محکومیت کیفری مؤثر به شرحی که قبلاً بیان شد نداشته باشد، بنابر تبصره ماده ۱۱ قانون کاهش قابل گذشت به حساب آمده و لذا حداقل و حداکثر مجازات های حبس تعزیری برای آن ها در قانون به نصف تقلیل می یابد. لذا مجازات تعزیری سرقت موضوع ماده ۶۵۶ از درجه ۵ به درجه ۶ و ماده

۶۶۵ از درجه ۶ به درجه ۷ کاهش می‌یابد. درباره سرقت موضوع مواد ۶۵۷ (درجه پنج) و ۶۶۱ (درجه شش) اگرچه از درجه مجازات کاسته نمی‌شود اما میزان مجازات در همان درجه‌ای که این مجازات‌ها در آن قرار داشتند به نصف تقلیل می‌یابد (به عنوان مثال حداقل و حداکثر حبس سرقت ماده ۶۵۷ از شش ماه تا سه سال به از سه ماه تا یک سال و نیم تقلیل یافته است).

کاهش درجه به شرح فوق اگرچه به ظاهر ساده بوده اما می‌تواند آثار زیادی را در شرایط و نحوه بهره‌مندی از برخی نهادها و تأسیس‌های قانونی در جریان تعقیب کیفری ایجاد نموده و موانعی را در راستای تعقیب کیفری مرتکب به وجود آورد. به عنوان مثال به موجب بند پ ماده ۱۸۰ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ مقام قضایی می‌تواند در «جرائم تعزیری درجه پنج و بالاتر در صورتی که از اوضاع و احوال و قرائن موجود، بیم تبانی یا فرار یا مخفی شدن متهم برود»، از جلب بدون احضار استفاده نماید. اگرچه قانون‌گذار با استفاده از واژه «می‌تواند» به مقام قضایی اختیار (و نه تکلیف) برای استفاده از نهاد «جلب بدون احضار» را اعطا کرده است (کاظمی، ۱۴۰۰: ۱۹۳) اما این تأسیس برخی مواقع به‌ویژه درباره مرتکبان حرفه‌ای و سابقه‌دار سرقت بسیار به کمک بازپرس و ضابطان آمده که ایشان بتوانند بدون اینکه با ارسال قبلی احضاریه، متهم را آگاه و موجبات فرار وی را فراهم کنند، با استفاده از جلب بدون احضار متهم را بازداشت و شرایط ادامه تعقیب کیفری را محیا سازند. حال و باوجود اینکه جرم سرقت موضوع ماده ۶۵۶ ق.م.ا (سرقت مقرون به یکی از شرایط) بیشترین حجم پرونده را در میان انواع مختلف سرقت دارد (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۹۰) اما با کاهش درجه مجازات سرقت موضوع ماده فوق از درجه پنج به درجه شش، دیگر امکان بهره‌گیری از این تأسیس برای مرتکبان سرقت موضوع این ماده نبوده و بازپرس دیگر نمی‌تواند در این جرائم از جلب بدون احضار استفاده نماید. سه سرقت دیگر موضوع مواد ۶۶۱ و ۶۶۵ ق.م.ا چون از قبل درجه شش تعزیری محسوب می‌شدند از گذشته امکان استفاده از جلب بدون احضار برای مرتکبان آن‌ها فراهم نبود؛ بنابراین در حال حاضر به استثنای سرقت موضوع ماده ۶۵۷ در هیچ کدام از سرقت‌های خرد دیگر امکان بهره‌مندی از جلب بدون احضار وجود ندارد.

یک مثال دیگر در این زمینه موضوع سابقه کیفری مؤثر (مجازات تبعی) است؛ مطابق ماده ۲۵ ق.م.ا محکومان به جرائم تعزیری تا درجه پنج دارای محکومیت کیفری مؤثر بوده و در جرائم تعزیری درجه شش الی هشت این سابقه کیفری مؤثر ایجاد نمی‌شود؛ بنابراین فردی که ده بار هم مرتکب یک جرم تعزیری درجه شش شده و هر بار نیز مجرم شناخته شود هیچ مجازات تبعی یا محکومیت کیفری مؤثر نخواهد داشت. این امر درباره سرقت خرد نیز با تصویب قانون کاهش نیز اثراتی را به بار می‌آورد به نحوی که با تقلیل درجه کیفر سرقت خرد در ماده ۶۵۶ ق.م.ا، مرتکبان این

سرقت (مشابه سرقت‌های موضوع مواد ۶۵۷ و ۶۶۱ و ۶۶۵) با وجود اهمیت آن‌ها هیچ‌گاه صاحب پیشینه کیفری مؤثر نشده و مجازات تبعی را نیز متحمل نخواهد شد.

۳.۲. امکان‌پذیری گسترده تخفیف و تبدیل حبس مرتکبان سرقت

در قانون کاهش مطابق مواد مختلف این قانون تسهیلات و مقررات مختلفی برای امکان تقلیل و تبدیل کیفر تعزیری مرتکبان از جمله مرتکبان سرقت خرد تحت پیش‌بینی قرار گرفته به‌نحوی که به دادرس در راستای کاهش کیفر مرتکب اختیارات و امکانات گسترده‌ای اعطا شده است. اولاً، قاضی موظف است در هر مورد صرفاً حداقل مجازات تعزیری را برای مرتکب سرقت مورد حکم قرار دهد و بیش از این مقدار نیازمند توجیه و ارائه دلیل بوده و می‌بایست علت تصمیم خود را با ذکر استناد یا دلیل ذکر نماید. تبصره ماده ۲ قانون کاهش در این باره تصریح می‌دارد؛ «چنانچه دادگاه در حکم صادره مجازات حبس را بیش از حداقل مجازات مقرر در قانون تعیین کند، باید مبتنی بر بندهای مقرر در این ماده و یا سایر جهات قانونی، علت صدور حکم به بیش از حداقل مجازات مقرر قانونی را ذکر کند. عدم رعایت مفاد این تبصره موجب مجازات انتظامی درجه چهار می‌باشد». به عبارت بهتر، دادگاه برخلاف گذشته که در میان حداقل و حداکثر مجازات قانونی سلطنت و اختیار داشت (محسنی و رحیمیان، ۱۳۹۸: ۷۶)، تنها می‌تواند حداقل مجازات مقرر قانونی برای جرم را مورد حکم قرار دهد و بیش از این مقدار ولو اینکه در ماده مربوطه نیز اجازه آن صادر شده باشد، نیازمند توجیه و ذکر دلیل است. این نگاه به کیفرگذاری علاوه بر آنکه تاکنون جایگاهی در ادوار قانون‌گذار کیفری کشور ما نداشته برخلاف رویکرد اتخاذشده در بسیاری از کشورهای دیگر نیز است. به‌عنوان مثال در ماده ۲۴-۱۳۲ قانون مجازات فرانسه این‌گونه آمده است؛ «دادگاه در محدوده‌های تعیین‌شده به‌موجب قانون، کیفرها را مورد حکم قرار داده و رژیم آن‌ها را با توجه به اوضاع و احوال حاکم بر وقوع بزه و شخصیت مرتکب آن تعیین می‌کند...».

مورد دوم، در ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ دادرس در صورت احراز جهات تخفیف مندرج در ماده ۳۸، کیفر حبس را صرفاً می‌توانست به میزان یک تا سه درجه «تقلیل» دهد؛ اما مطابق بند ب ماده ۶ قانون کاهش، ماده ۳۷ ق.م.ا.مورد اصلاح واقع‌شده و مجازات‌های تعزیری درجه پنج و شش در صورت احراز جهت تخفیف، قابل «تقلیل» به میزان یک تا دو درجه یا «تبدیل» به جزای نقدی شناخته شده است. با این اوصاف، کیفر سرقت‌های خرد موضوع مواد چهارگانه چون درجه پنج و شش به حساب می‌آیند مطابق این بند قابلیت تقلیل و تبدیل داشته و قاضی می‌تواند با احراز یکی از جهات گسترده مندرج در ماده ۳۸ از قبیل همکاری مؤثر مرتکب،

اظهار ندامت، خفیف بودن زیان وارده و... حبس‌های مندرج در این مواد تماماً به جزای نقدی تبدیل گردند.

سوم، موضوع دیگر درباره مجازات‌های جایگزین حبس است؛ قانون‌گذار در سال ۱۳۹۲ «در پی احتراز از آسیب‌های حاصل از حبس و ساختار زندان» (خاکسار و غلامی، ۱۳۹۷: ۱۳۱) به نحو گسترده‌ای مجازات‌های جایگزین حبس را وارد قانون مجازات اسلامی نمود. براین اساس امکان استفاده قضات از اقداماتی از قبیل دوره مراقبتی، جزای نقدی، جای نقدی روزانه و خدمات عمومی رایگان تحت شرایطی و در برخی جرائم مصرح به‌عنوان جایگزین کیفر حبس درباره مرتکبان محیا گردید. مواد ۶۴ الی ۸۷ ق.م.ا به موضوع این جایگزین‌ها اختصاص پیدا کرد و طی این مواد مرتکبان جرائم کم‌اهمیت که کیفر قانونی آن‌ها حداکثر تا یک سال حبس است تحت شرایطی می‌توانند از این نهاد قانونی بهره‌مند گردند (والهی و احسان پور، ۱۳۹۵: ۲۶۵) بر این اساس و طی سال‌های اخیر استفاده از این جایگزین‌ها از جانب محاکم روندی تصاعدی داشته (خاکسار و غلامی، ۱۳۹۸: ۲۳) و علت این امر نیز اثرگذاری مثبت استفاده از آن حداقل در مرتکبان برخی جرائم کم‌اهمیت‌تر مواد مخدر (بیگی، ۱۳۹۸: ۴۸۳) یا جرائمی مانند توهین بوده است.

تا پیش از قانون کاهش کاهش مصوب ۱۳۹۹ در خصوص جرم سرقت، صرفاً جرم ربودنی که سرقت نیست موضوع ماده ۶۶۵ ق.م.ا مشمول استفاده از مجازات جایگزین حبس می‌شد لیکن پس از تصویب قانون مذکور جرم سرقت ساده نیز موضوع ماده ۶۶۱ ق.م.ا مشمول بهره‌مندی از مجازات جایگزین حبس شد و مرتکب این جرم نیز می‌تواند از مجازات‌های جایگزین حبس بهره‌برد. مهم‌ترین تغییر قانون کاهش در زمینه مجازات‌های جایگزین حبس را می‌توان اصلاح ماده ۷۲ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ دانست. بنابر ماده ۱۰ قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹، ماده ۷۲ ق.م.ا به این شرح مورد اصلاح واقع شده است؛ «تعدد جرائم عمدی که مجازات قانونی حداقل یکی از آن‌ها بیش از یک سال حبس باشد، مانع از صدور حکم به مجازات جایگزین حبس است». در ماده ۷۲ سابق، مدت مقرر به بیش از شش ماه بود که براساس قانون اخیرالتصویب به بیش از یک سال افزایش یافته است. نتیجه اینکه به‌موجب این قانون حتی اگر فردی مرتب چندین جرم عمدی شده باشد تا زمانی که مجازات قانونی حداقل یکی از آن‌ها بیشتر از یک سال حبس نباشد مقام قضایی می‌تواند برای مرتکب از مجازات جایگزین حبس استفاده نماید. به‌عنوان مثال و با توجه به کاهش مجازاتی که براساس قانون کاهش در جرم‌های با موضوع سرقت خرد اتفاق افتاده است در حال حاضر مرتکبان سرقت موضوع مواد ۶۶۱ و ۶۶۵ ق.م.ا چون مجازات قانونی آن‌ها کمتر از مقدار تعیین‌شده در ماده ۷۲ اصلاحی است لذا سارق ولو اینکه تعداد زیادی سرقت موضوع این مواد را نیز مرتکب داده باشد می‌تواند از مجازات جایگزین حبس بهره‌مند شده و مجازات حبسی را متحمل نگردد. فرض شود

یک سارق حرفه‌ای به اتهام تعداد زیادی سرقت ساده موضوع ماده ۶۶۱ دستگیر و کلیه اتهامات وی نیز به اثبات رسیده است. در این رابطه اگر مرتکب شرایط ماده ۶۶ ق.م.ا مبنی بر نداشتن سابقه محکومیت قطعی را دارا باشد دادگاه اجازه استفاده از مجازات جایگزین حبس را درباره وی خواهد داشت. از نظر رویه قضایی نیز طی سال‌های پس از تصویب قانون کاهش محاکم (حتی بعضاً برخلاف میل باطنی^۱) استفاده فراوانی از ظرفیت‌های این قانون در امر به‌کارگیری مجازات‌های جایگزین حبس کرده^۲ که به نظر می‌رسد به‌کارگیری بیش از اندازه این مجازات‌ها به ویژه در بحث سرقت اصل تناسب جرم و مجازات را تحت شعاع قرار داده است.

۴.۲. فقدان وصف جزائی شروع به جرم سرقت خرد

شروع به جرم را ورود مرتکب در عملیات اجرایی جرم و موفق نشدن در اتمام این عملیات به دلایلی خارج از اراده مرتکب می‌توان تعریف کرد. مرتکب پس از خطور اندیشه مجرمانه و تهیه مقدمات ارتکاب، رفتار مادی جرم را شروع کرده اما به عللی خارج از اراده (ماده ۱۲۲ ق.م.ا) از قبیل حضور پلیس یا صاحب‌خانه یا حتی قفل شدن درب منزل، موفق نمی‌شود رفتار را به پایان رسانیده و لذا جرم ناتمام می‌ماند. فلسفه مجازات شروع‌کننده به جرم این است که «چنین شخصی حالت خطرناک و ویژگی ضداجتماعی خود را نمایان ساخته است و بنابراین رها کردن وی به مصلحت نمی‌باشد» (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). مجازات مرتکبان شروع به جرم طی بندهای ماده ۱۲۲ ق.م.ا مشخص شده است. با توجه به این بندها، در جرائم مستوجب تعزیر، صرفاً شروع به جرم‌های با مجازات تعزیری تا درجه پنج دارای کیفر بوده و شروع به ارتکاب جرائمی که مجازات قانونی آن‌ها حبس تعزیری درجه شش الی هشت حرم نبوده و مستوجب کیفر نمی‌باشد.

از آنجایی که مجازات دو جرم سرقت ساده (ماده ۶۶۱) و ربودنی که سرقت نیست (ماده ۶۶۵) به‌موجب ماده ۱۹ ق.م.ا درجه شش تعزیری تلقی می‌شوند لذا شروع به این دو سرقت خرد در حال حاضر جرم محسوب نشده و امکان کیفردهی مرتکب آن‌ها وجود ندارد. همچنین با توجه به اینکه مطابق ماده ۱۱ قانون کاهش، سرقت‌های خرد موضوع مواد چهارگانه تا سقف بیست میلیون تومان قابل‌گذشت اعلام شده‌اند و به‌موجب تبصره این ماده، «حداقل و حداکثر مجازات‌های حبس تعزیری درجه چهار تا درجه هشت مقرر در قانون برای جرائم قابل‌گذشت به نصف تقلیل می‌یابد»، لذا باوجود اینکه شروع به جرم موضوع ماده ۶۵۷ (سرقت از طریق جیب‌بری و کیف زنی) همچنان

۱. دادنامه شماره ۵۷۰۴۲۰۰۰۹۹۷۶۵۰۹۶ مورخ ۱۳۹۶/۷/۲۳ شعبه ۶ دادگاه کیفری یک استان آذربایجان شرقی.

۲. دادنامه شماره ۱۸۱۰۸۰۹۹۷۷۲۲۹۰۸۰۹۶ مورخ ۱۳۹۶/۹/۲ شعبه ۱۰۳ دادگاه کیفری دو شهرستان رباط کریم و دادنامه

شماره ۸۶۲۰۰۸۹۷۴۴۹۷۵۰۹۶ مورخ ۱۳۹۶/۴/۸ شعبه ۱۰۳ دادگاه کیفری دو شهر سلماس.

درجه پنج محسوب شده و مرتکب آن قابل مجازات است اما سرقت خرد دیگر موضوع مواد ۶۵۶ (سرقت مقرون به یکی از شرایط) از آنجایی که مجازات آن درجه شش تعزیری به حساب می‌آید، دیگر جرم نبوده و مرتکب آن‌ها قابلیت کیفر دادن نخواهد داشت.

بنابر توضیحات فوق مشخص است که در حال حاضر شروع به سه مورد از سرقت‌های خرد مورد جرم‌زدایی قرار گرفته و قابل تعقیب و مجازات نیستند. این موضوع عدم تعقیب مرتکبان شروع به جرم در صورت دستگیری حین ارتکاب جرم را به دنبال خواهد داشت. به دیگر سخن، در تمام مواردی که پلیس با گشت زنی، گزارش شاکی یا اعلام دیگر افراد موفق به دستگیری سارقان حین ارتکاب سرقت می‌گردد موظف است قبل از هرگونه کنش کیفری وی را آزاد ساخته و نمی‌تواند اقدامی قانونی علیه وی مترتب دارد. حتی اگر موافق این نظر باشیم که ضابطان در هر صورت موظف هستند مرتکبان شروع به سرقت را دستگیر کنند (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۸۸) باز و پس از بازداشت مرتکب و انتقال وی نزد مرجع قضایی، این مقام نیز همین تکلیف را داشته و در صورتی که با تحقیقات اولیه متوجه شود که مرتکب (ولو خارج از اراده) موفق به اتمام عملیات اجرایی سرقت نشده و در حین ارتکاب دستگیر شده است مکلف بوده وی را آزاد و پرونده را با قرار منع تعقیب مختومه نماید. مسلماً باگذشت زمان در رویه قضایی و میان شهروندان آثار منفی اتخاذ چنین رویکرد سهل گیرانه ای از جانب قانون‌گذار بیش از پیش خود را نمایان خواهد ساخت.

۵.۲. گسترش شمول نهادهای مساعد به سرقت خرد

با قابل گذشت شدن سرقت‌های خرد و همچنین تغییر درجه مجازات تعزیری مرتکبان سرقت خرد که در بندهای قبلی مورد مطالعه قرار گرفت، امکان بهره‌مندی متهمان این جرائم از برخی نهادهای مساعد به حال متهم که تا قبل از این امکان استفاده از آن‌ها وجود نداشت فراهم شده است. به عنوان مثال تعلیق تعقیب موضوع ماده ۸۱ ق.آ.د.ک که تنها درباره جرائم تعزیری درجه ۶ الی ۸ متصور است تا قبل از قانون کاهش شامل جرائمی مانند سرقت موضوع ماده ۶۵۶ نمی‌گردید اما با توجه به کاهش درجه کیفر تعزیری این جرم به درجه شش، در حال حاضر امکان بهره‌مندی متهم این جرم از نهاد تعلیق تعقیب وجود دارد. همچنین است در خصوص موضوع میانجیگری کیفری که برخلاف گذشته، با توجه به اصلاحات صورت گرفته در قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ امکان ارجاع پرونده‌های سرقت خرد موضوع ماده فوق به میانجیگری وجود خواهد داشت.

به علاوه با قابل گذشت اعلام شدن جرائم چهارگانه سرقت خرد تا سقف بیست میلیون تومان، از این پس شاکی این امکان را دارد که درباره مرتکبان این جرائم از نهاد «ترک تعقیب» نیز استفاده نماید؛ یعنی بدون اینکه اعلام گذشت قطعی نموده باشد براساس ماده ۷۹ ق.آ.د.ک تا قبل از صدور

کیفرخواست و فقط برای یکبار تا یک سال تقاضای ترک تعقیب بنماید. این نهاد تا قبل از این در هیچ‌کدام از پرونده‌های سرقت به خاطر غیرقابل‌گذشت بودن آن‌ها امکان استفاده نداشت. موارد ذکرشده در بالا مربوط به جریان رسیدگی کیفری از ابتدای تعقیب تا مرحله صدور حکم بود. علاوه بر این موارد، تغییر درجه کیفرهای تعزیری در سرقت خرد باعث شده که قاضی مطابق قانون مجازات اسلامی در مرحله صدور حکم و تعیین کیفر نیز امکان بهره‌مندی از ابزار و نهادهای بیشتری در رابطه با مرتکبان سرقت خرد در اختیار داشته باشد. به‌عنوان مثال تعویق صدور حکم تنها در جرائم موجب تعزیر درجه شش تا هشت امکان‌پذیر است و با کاهش درجه مجازات سرقت موضوع ماده ۶۵۶ ق.م.ا، مرتکب این جرم نیز به‌مانند سرقت‌های موضوع مواد ۶۶۱ و ۶۶۵ می‌تواند از تعویق صدور حکم بهره‌مند گردد.

۳. ناکارآمدسازی واکنش کیفری در مقابل سرقت خرد از رهگذر «قانون کاهش»

اگرچه طی دهه‌های اخیر و متأثر از اندیشه‌های عدالت ترمیمی، جایگاه بزه دیده در جریان تعقیب کیفری ارتقا داده شده است، لیکن یکی از دغدغه‌های صاحب‌نظران حقوق کیفری این است که به دلایلی چون، قضا زدایی، کیفر زدایی و... شأن، جایگاه، رسالت و کارکرد حقوق کیفری تحت‌الشعاع قرار گرفته و رسالت و فلسفه حقوق کیفری که همان حفظ نظم و امنیت جامعه از طریق تعقیب، محاکمه و احیاناً به مجازات رساندن مجرمان است به کنار گذاشته شده یا مغفول واقع شود. در غیر این صورت و دنبال کردن موضوعاتی مانند افزایش بدون مبنا اختیارات بزه دیده یا بی‌خاصیت کردن کیفرها از طریق تقلیل و تبدیل که برهم زننده تناسب میان شدت جرم و میزان واکنش در برابر آن باشد، نتیجه‌ای جز خلع سلاح حقوق کیفری به دنبال نخواهد داشت.

اگرچه می‌توان بر این نظر استوار بود که «در نظام حقوقی ایران، منطق خاصی بر کیفرگذاری حاکم نیست و این قوانین مملو از کیفرهای نامتناسب از نظر نوع و میزان و ناکارآمد از جهت تحقق اهداف است» (حاجی ده آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۱۰۱) و از طرف دیگر تأکید بی‌ضابطه بر کیفردهی مرتکبان جرم و شدت مجازات‌ها ممکن است در بلندمدت اثرات منفی و به تعبیری «عادی‌سازی کیفر» را دربرداشته باشد اما و با همه اوصاف فوق، قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ به جهات گوناگون (که عمده آن‌ها در این پژوهش نیز به‌ویژه در رابطه با سرقت خرد مورد بررسی قرار گرفت)، یک پدیده‌ای استثنایی در حوزه قانون‌گذاری است. اینکه قانون‌گذار با چند ماده محدود بخواهد تحولی بنیادین در حیطه کیفردهی ایجاد کرده و اساس و بنیان ساختار کیفردهی شکل‌گرفته طی چندین دهه را تماماً دگرگون سازد با هیچ‌یک از اصول و فنون قانون‌گذاری همخوانی ندارد. تحولی که عمدتاً در راستای کیفرزدایی (نه فقط حبس زدایی) بی‌ضابطه‌ای خود را

نمایان ساخته به نحوی که برخی مواد و حتی تبصره‌های این قانون (به عنوان نمونه تبصره ماده ۱۲ قانون کاهش) خود به تنهایی تغییری به وسعت کل قانون مجازات اسلامی را ایجاد نموده‌اند. به نظر می‌رسد با توجه به تعجیل قانون‌گذار در تصویب قانون کاهش می‌توان چنین برداشت کرد که نگرش به زندان زدایی آن‌طور که ظاهر و ساختار قانون نشان می‌دهد از مطالعات کافی جرم شناختی و کیفر شناختی مبنی بر پیامدهای زندان برخوردار نبوده و رویکردها و اهداف اصلاح‌گرایانه در آن رعایت نشده است. به عقیده برخی تصویب این قانون که در فاصله کمی پس از تصویب قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه دیدگان ناشی از آن (۱۳۹۹) و همچنین تصویب قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) که مجازات حبس را حتی در جرائم غیر عمد به طور نامتعارف افزایش داده حاکی از سیاست جنایی سرگردان قانون‌گذار است که دلیل آن نبود هیئت کارشناسی ثابت برای تدوین و تنظیم مقررات در نظام قانون‌گذاری ایران است. (رستمی و برزگر، ۱۴۰۱: ۲۵). از منظر عملی نیز طی تحقیقات میدانی انجام‌شده طی بازه زمانی بعد تصویب قانون کاهش تا به امروز مشخص گردیده این قانون نتوانسته در راستای نیات مدنظر تدوین‌کنندگان از جنبه اهداف اصلاحی گام بردارد (خدادی و دیگران، ۱۴۰۱: ۷۷).

به طور کلی برخلاف کیفرهای سبک که استفاده از آن‌ها در جرائم کم‌اهمیت و با تهدید بالقوه اندک برای جامعه مانند توهین یا تخریب اموال چالش زیادی ایجاد نمی‌کند، به کارگیری کیفرهای مهم از قبیل کیفر سالب آزادی (حبس) در برابر جرم‌ها و مجرمان خطرناک با رعایت ضوابطی همچنان یکی از رایج‌ترین اقدامات کیفری در میان نظام‌های حقوقی به ویژه سیستم عدالت کیفری کشورهای متمدن است. در این کشورها، ضوابط تعیین کیفر سالب آزادی شامل «اصل به کارگیری کیفر سالب آزادی در قبال مجرمین خطرناک» می‌شود. کیفر سالب آزادی بایستی نسبت به مجرمین خطرناک، در مقابل جرائم شدید و باهدف حمایت از عموم، به عنوان مجازات تعیین شود (ابراهیم وند و توجهی، ۱۳۹۶: ۴۱). در این کشورها به کارگیری کیفر حبس در حوزه جرم‌های خطرناک به ویژه سارقان حرفه‌ای که دیگر کیفرهای نوین از قبیل جایگزین‌های حبس نمی‌تواند در آن‌ها بازدارندگی یا مانعی محکم محسوب گردد اقدام کیفری مناسبی ارزیابی می‌گردد.

با وجود توصیفات فوق، مجموع تدابیر پیش‌بینی‌شده در قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ در ارتباط با موضوع سرقت خرد باعث گردیده که دیگر نتوان در خصوص این سرقت‌ها و مرتکبان آن‌ها از یک سیاست بازدارنده کیفری سخن گفت؛ یعنی به نوعی بازدارندگی کیفری که در اثر سیاست‌های کیفری در برابر یک جرم ایجاد می‌گردد در خصوص مرتکبان سرقت خرد کارایی و خاصیت خود را دست داده و علی‌رغم اینکه جرائم مرتبط با سرقت خرد همچنان سر جای خود بوده اما با کیفرزدایی یا مجموع راهکارهایی که برای عدم کیفر یا کیفرزدایی تقنینی و قضایی مرتکبان سرقت

اتفاق افتاده دیگر نمی‌توان به معنای اخص صحبت از تعیین کیفر متناسب برای این قبیل مجرمان صحبت کرد. همه تدابیر سهل‌انگارانه تقنینی در حوزه کیفر گذاری سرقت‌های خرد در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در حالی است که عموم پژوهش‌های انجام‌شده طی سال‌های گذشته نشان می‌دهد که کیفر حبس در مقایسه با مجازات‌های جایگزین لااقل درباره مرتکبان سرقت به‌عنوان مجازاتی مناسب ارزیابی شده که لازم است همچنان درباره ایشان در زندانخانه کیفری باقی بماند. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهشی در آمریکا اشاره داشت که طی یک دوره هفت‌ساله تنها هشت درصد از سارقان محکوم به حبس مجدداً مرتکب سرقت شده‌اند و بیش از ۹۰ درصد را افراد دیگر تشکیل داده‌اند (Petersilia, 2012: 339). همچنین در پژوهشی که در سال ۱۴۰۰ در ایران انجام گرفته مشخص شده نرخ تکرار جرم مرتکبان سرقت در حدود ۲۵ درصد بوده است (یوسفی و جوان جعفری، ۱۴۰۰: ۲۵). با این توضیح که در اکثر مطالعات انجام گرفته بر این نکته تأکید شده که اگر در پایان تحقیق میدانی، تکرار جرم بالای ۴۰ درصد باشد نشانه شکست دوره مراقبت و تکرار جرم حدوداً ۲۵ درصد و کمتر به عنوان نشانه موفقیت دوره مراقبت ارزیابی شده است (Petersilia, 2012: 339). هیچ‌گاه نباید بررسی‌های حسابگرانه مرتکبان جرائم به‌ویژه آن‌هایی که گذارشان قبلاً به مراجع کیفری و احیاناً زندان افتاده است را نادیده گرفت. این موضوع به‌ویژه درباره سارقان خرد بیشتر جلوه می‌کند. این قبیل سارقان چه به‌نوعی معاش خود را از طریق سرقت‌های خرد از قبیل کیف زنی، جیب‌بری یا سرقت وسایل از منازل و خودروها تأمین می‌نمایند باگذشت مدت‌زمان کوتاهی به‌طور کامل در جریان رویکرد تساهل مدار جدیدی که بعد از تصویب قانون کاهش ایجاد شده است خواهند گرفت و لذا مقدمات تجری و تشویق ایشان به ارتکاب گسترده‌تر سرقت خرد را فراهم خواهد آورد. موضوع فوق یعنی نادیده انگاری اهداف حقوق کیفری در رویه قضایی نیز مورد انتقاد گسترده قضات رسیدگی کننده بوده و از جانب ایشان انتقادات فراوانی نسبت به این قانون وارد آمده است. تبلور این انتقادات را حتی در دادنامه‌های صادره محاکم نیز می‌توان مشاهده نمود. به‌عنوان نمونه در دادنامه صادره از شعبه ۱۰۷ دادگاه کیفری دو بجنورد قاضی صادر کننده به‌صراحت اذعان داشته است که؛ «قانون کاهش در برخورد با مجرمین بی‌شک غیرعلمی، غیرمعقول و غیر بازدارنده است و به دور از هرگونه توجیه حقوقی و جامعه‌شناختی است. در آینده نزدیک منجر به جری شدن مجرمین سابقه‌دار و اختلال در نظم عمومی جامعه و مشوقی برای ارتکاب جرم و ناامیدی مردم از دستگاه قضایی و رواج دادگستری خصوصی خواهد شد»^۱. ناگفته پیداست که ناکارآمدی ایجاد شده چه سطح از تهدیدات را متوجه نظم و امنیت عمومی و صیانت از اموال شهروندان ساخته و چه بر سر نگاه شهروندان به دستگاه عدالت کیفری خواهد آورد.

۱. دادنامه شماره ۹۹۰۹۰۵۸۳۷۷۳۱۱۵۷ صادره از شعبه ۱۰۷ کیفری دو بجنورد

نتیجه‌گیری

قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ با مجموعه پیش‌بینی‌ها و تدابیری که در راستای کیفرزدایی (برخلاف عنوان قانون که صرفاً به حبس اشاره دارد) در جرائم مستوجب تعزیر در خود جای داده است از نظر توجیه بازدارندگی مجازات با چالش‌های جدی مواجه است. این موضوع و حجم بالای این جرائم و عدم کنترل آن‌ها سبب خواهد شد که نظم عمومی جامعه به‌طور جدی دچار خدشه شده و شاهد نزول اثربخشی قوانین کیفری در خصوص این دسته سرقت‌های خرد باشیم. تدابیری از قبیل، ورود سرقت‌های خرد چهارگانه در شمار جرائم قابل‌گذشت، کاهش درجه کیفر سرقت‌های خرد، افزایش امکان‌پذیری تقلیل و تبدیل کیفر و همچنین بهره‌مندی از نهادهای مساعد به حال مرتکبان سرقت خرد را می‌توان مهم‌ترین تغییرات قانون کاهش مصوب ۱۳۹۹ در حوزه سرقت خرد به شمار آورد. این حجم از تساهل و تسامح در کیفردهی به مجرمان شاید در خصوص مرتکبان برخی جرائم خرد مانند توهین، افترا یا حتی تخریب مشکل بزرگی ایجاد نکند چراکه ما کمتر در جرائم این‌چنینی با پدیده «مجرمان حرفه‌ای» روبرو هستیم و لذا تقلیل و تبدیل کیفر ایشان می‌تواند حتی برخی اهداف جرم‌شناسانه را نیز تأمین نماید اما درباره سرقت خرد، می‌تواند موجبات افزایش سرقت را فراهم آورد. این قانون اگرچه به دنبال کاهش جمعیت کیفری و به تبع آن کاهش جمعیت زندانیان بوده اما این هدف و توجیه مهم نباید منتج به بی‌اعتباری و ناکارآمدی دستگاه عدالت کیفری در اذهان و افکار عمومی شده و همگان را به این سیستم بی‌اعتماد سازد. سرقت‌های خرد ارتباط مستقیمی با حس امنیت در میان افراد جامعه دارند چراکه حجم گسترده‌ای از اعضای جامعه را به‌صورت بالقوه و بالفعل درگیر خود می‌سازد. وقتی دامنه و موارد این جرم گسترش‌یافته اما در مقابل مرتکبان پاسخ کیفری مناسبی دریافت نمی‌کنند دیوار بی‌اعتمادی جامعه به‌نظام کیفری بلندتر شده و به تبع آن استفاده از روش‌های جایگزین حتی در قالب دادگستری خصوصی افزایش خواهد یافت. لذا می‌بایست اذعان داشت که قانون کاهش بدون تکیه بر مبانی نظری در دام تقلیل‌گرایی و زندان زدایی از مرتکبین سرقت خرد افتاده و گرایش به خصوصی‌سازی حقوق کیفری از رهگذر گذشت پذیر نمودن عموم سرقت‌های خرد در کنار سایر ارفاق‌های ایجاد شده در شرایطی که اساس جرم‌انگاری و کیفرگذاری به‌ویژه در موضوع سرقت، نظم عمومی و ملاحظات مربوط به احساس امنیت می‌باشد، مناقشات و چالش‌های را ایجاد کرده که مجموعه نظام کیفری فعلی از رفع آنها عاجز است.

با شناسایی چالش‌های تقنینی که قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در رابطه با کیفرگذاری سرقت خرد ایجاد نموده و در این پژوهش به نحو تفصیل پیرامون آنها سخن رفت، می‌توان گفت مهمترین راهکار تقنینی برای برون‌رفت از مشکلات موجود، اصلاح قانون به نحوی که اول، شروع به

سرقت خرد مجدداً وصف جزائی پیدا کرده و مرتکبان شروع به سرقت خرد، کیفر متناسب با رفتار خود را متحمل گردند. دوم، قابل گذشت نمودن بی‌ضابطه جرائم خرد که سرقت‌های خرد نیز در قلمرو آن قرار می‌گیرند چالش مهم دیگری است که شایسته توجه است. هرچند افزایش جرائم قابل گذشت در راستای برنامه‌های عدالت ترمیمی می‌تواند قابل دفاع باشد اما اینکه قانونگذار با قرار دادن یک تبصره، نصف کیفر تعیینی برای همه جرائم قابل گذشت صرف‌نظر از موضوع، اهمیت و قدرت بازدارندگی کیفرها که براساس اصل تناسب شدت جرم و نوع و میزان کیفر تعیین گردیده‌اند را کم نماید نمی‌توان قابل پذیرش دانست لذا با این کار اصل تناسب دچار خدشه گردیده و شایسته اصلاح است. سوم، با روندی که قانون‌گذار در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در راستای کاهش مجازات حبس و تبدیل آن به مجازات‌های جایگزین که مهم‌ترین مصداق این قبیل مجازات‌ها، جزای نقدی است در پیش گرفته، در میان عموم جرائم بیشترین آثار منفی را در مجموعه سرقت‌های خرد به همراه دارد؛ زیرا این روش اتخاذی قانون‌گذار باعث گردیده سرقت‌های خرد با توجه به اینکه عموماً قابل گذشت بوده و مجازات آن‌ها نیز به نصف تقلیل یافته (در اجرای تبصره الحاقی به ماده ۳۷ ق.م.ا) و همچنین با اختیاراتی که مقام قضایی در راستای بهره‌مند نمودن مرتکب از کیفیات مخففه قضایی دارد، در عمل باعث می‌گردد که مجازات عموم مرتکبان سرقت خرد یا حبس‌های بسیار کوتاه‌مدت بوده یا عملاً مبدل به جزای نقدی گردد. مسلماً تعیین کیفر جزای نقدی هیچ تناسبی از نظر ارعایی با سرقت‌های خرد ندارد. لذا بکارگیری حداکثری کیفر جزای نقدی که با قانون اخیرالتصویب ایجاد گردیده نیازمند اصلاح است.

منابع

- احمدزاده، رسول و مجتبی، تام (۱۳۹۹)، **ملاحظات دربارۀ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری**، چاپ دوم، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- الله‌وردی میگونی، فرهاد (۱۳۹۹)، «هیچ چیز مؤثر نیست؟» (اسطوره شکست رویکرد بازپروری مجرمان)، **مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، دوره ۵۰، ش ۲، صص. ۳۰۱-۳۲۳.
- ابراهیم وند، حسام و توجهی، عبدالعلی (۱۳۹۴)، «کیفرگذاری و کیفردهی در حوزه‌ی سلب آزادی در حقوق ایران و انگلستان»، **دیدگاه‌های حقوق قضایی**، دوره ۲۲، شماره ۷۷ و ۷۸، صص. ۴۱-۹۰.
- ابراهیمی، ویدا (۱۳۸۸)، **جرائم خرد و نقش آن در پیشگیری از جرائم کلان**، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.

- بخشی جغناپ، قدیر و عباسی، مراد (۱۴۰۰)، «تبیین جامعه‌شناختی تأثیر شاخص‌های مهم اقتصادی بر وقوع سرقت»، **فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی**، دوره ۱۶، شماره ۶۱، صص. ۱۱۱-۱۳۲.
- بیگی، سحر (۱۳۹۸)، «میزان بازدارندگی مجازات‌های جایگزین حبس از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷ در شهرکرد»، **قانون یار**، دوره ۳، شماره ۱۲، صص. ۴۷۱-۴۹۲.
- حاجی ده آبادی، محمدعلی و سلیمی، احسان (۱۳۹۸)، «مبانی، اصول و سازوکارهای اجرایی مدل کیفر گذاری هدفمند»، **پژوهش حقوق کیفری**، دوره ۸، شماره ۲۹، صص. ۱۰۱-۱۳۴.
- جعفرزاده، سیامک و علیزاده، حمید و جان نثار کهنه شهری، علی (۱۴۰۱)، «جرائم قابل گذشت و غیرقابل گذشت در نظام کیفری ایران»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال سیزدهم، شماره ۲۵، صص. ۷-۲۸.
- جعفریان سوته، سید حسن (۱۳۹۴)، «از عدالت کیفری امنیت‌مدار تا عدالت کیفری کرامت‌مدار (علل، راهکارها)»، **نشریه اندیشه‌های حقوق کیفری**، سال اول، ش ۱، صص. ۳۵-۵۵.
- خاکسار، داوود و غلامی، حسین (۱۳۹۸)، «عوامل مؤثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس»، **پژوهش حقوق کیفری**، دوره ۷، شماره ۲۶، صص. ۹-۴۰.
- خاکسار، داوود و غلامی، حسین (۱۳۹۷)، «سیاست جنایی قضایی ایران در رابطه با مجازات‌های جایگزین حبس»، **پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی**، دوره ۶، شماره ۱۱، صص. ۱۳۱-۱۶۰.
- خدادی، ابوالقاسم و عطوف، حسین‌علی و محمدمتین، پارسا (۱۴۰۱)، «تحلیل آرای قضایی مرتبط با مجازات‌های جایگزین حبس»، **فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی**، دوره ۲۷، ش ۹۷، صص. ۷۷-۱۰۵.
- رایجیان اصلی، مهرداد و میرمجیدی، سیده سپیده (۱۳۹۰)، «جلوه‌هایی از آموزه نئوکلاسیسیسم نوین در سیاست جنایی ایران»، **دیدگاه‌های حقوقی**، شماره ۵۴، صص. ۳۳-۶۰.
- رستمی، هادی،برزگر،مهری (۱۴۰۱)، «کمین‌گرایی در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری (۱۳۹۹) و چالش‌های فراروی آن» **پژوهشنامه حقوق کیفری**، شماره ۲۵، صص. ۷۵-۹۷.
- روستایی، مهرانگیز و رحمانیان، حامد (۱۴۰۰)، «مدنی‌سازی حقوق کیفری در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری»، **مجله دادگستری**، دوره ۸۵، شماره ۱۱۳، صص. ۱۶۱-۱۸۴.

غلامی، حسین و افضلیان، مینا (۱۳۸۹)، «رویکردی کیفرشناختی به مبانی و کیفیت توزیع مجازات‌ها در کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی»، **فصلنامه پیشگیری از جرم**، سال پنجم، شماره شانزدهم، صص. ۱۴۱-۱۷۲.

کاظمی، سید سجاد (۱۴۰۰)، **آیین دادرسی کیفری**، ویراست دوم، تهران: انتشارات مجد.
کمریگی، خلیل و درویشی، فرزاد (۱۳۹۸)، «سارقان خُرد، ویژگی‌های فردی و اجتماعی آن‌ها مورد مطالعه: استان ایلام»، **فصلنامه کارآگاه**، دوره ۱۳، شماره ۴۹، صص. ۶۸-۹۱.
کونانی، سلمان و مهدوی ثابت، محمدعلی و اردبیلی، محمدعلی و آشوری، محمد (۱۳۹۹)، «ارزیابی انتقادی نظریه شکست اصلاح و درمان»، **تعالی حقوق**، سال یازدهم، شماره ۴، صص. ۸۴-۱۲۴.

محسنی، فرید و رحیمیان، رضا (۱۳۹۸)، «از کیفرگذاری تقنینی تا کیفرگزینی قضایی؛ مدل‌ها و معیارها (با تأکید بر رویه قضایی ایران)»، **مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۸۳، شماره ۱۰۷، صص. ۵۷-۷۸.

میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۹)، **حقوق جزای عمومی ۱**، چاپ اول، نشر دادگستر.
نبوی رستاقی، سید جلیل و بیات، ناصر و رجبی تاج امیر، ابراهیم و ساداتی، سید جعفر (۱۳۹۷)، «تحلیل فضایی جرم کیف‌قاپی در شهر ساری با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی»، **انتظام اجتماعی**، دوره ۱۰، شماره ۴، صص. ۱۲۵-۱۴۶.

نبوی رستاقی، سید جلیل و بیات، ناصر (۱۳۹۸)، «کاربرد سامانه اطلاعات جغرافیایی GIS در مدیریت پیشگیری از جرم کیف‌قاپی (مورد مطالعه شهر بابل سال ۱۳۹۶)»، **دانش انتظامی**، شماره ۱، صص. ۱۵۱-۱۷۶.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین و رضوانی، سودابه (۱۳۹۴)، «سلب آزادی پیشگیری محور با تأکید بر قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، **مجله پژوهش حقوق کیفری**، ش ۱۲، صص. ۹-۴۲.
نوروزی، نادر و جوانمرد، بهروز (۱۳۸۸)، **جرائم خرد در حقوق کیفری ایران**، **مجله حقوقی دادگستری**، ش ۶۷، صص. ۱۲۷-۱۴۴.

والهی، حمید و احسانپور، سید رضا (۱۳۹۵)، «جایگاه جایگزین‌های مجازات حبس با رویکرد فردی کردن آن‌ها در نظام عدالت کیفری ایران»، **فصلنامه مجلس و راهبرد**، دوره ۲۳، شماره ۸۵، صص. ۲۴۷-۲۷۸.

یوسفی، حسن و جوان جعفری، عبدالرضا (۱۴۰۰)، **فلسفه ازعاب در بوت‌نقد تجربی، فصلنامه علمی دیدگاه‌های حقوق قضائی**، دوره ۲۶، ش ۹۳، صص. ۲۱-۴۵.

- Brown.W.j (2013). **GCSE law**, Sweet & Maxwell, 8th Revised edition.
- Duff, Anthony and Garland, David (1994). “**Thinking about Punishment, in A Reader on Punishment**”, New York: Oxford University Press.
- Martinson, R. (1976), “California research at the crossroads”, *Crime and Delinquency*, 22, pp.180–91.
- Melossi Dario (2008). **Controlling Crime, Controlling Society Thinking about Crime in Europe and America**, Cambridge: Polity Press.
- Newburn, Tim. Neyroud, Peter.(2017). **Dictionary of Policing**, Routledge.
- Petersilia, Joan (2012), “Community Supervision”, **Crime and Delinquency**, vol 131.

روش استناد به این مقاله:

چگینی، حامد و کاظمی، سید سجاد (۱۴۰۲)، «چالش‌های کیفرگذاری «سرقت خرد» از رهگذر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۴، پیاپی ۲۷، صص. ۷-۳۱. DOI: 10.22124/jol.2023.22868.2319

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

